

Επισημάνσεις στον πατριωτισμό του Θεόκλητου Φαρμακίδη

[Ορθοδοξία](#) / [Μορφές](#)

[Πρωτοπρεσβύτερος Γεώργιος Μεταλληνός, Ομότιμος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Παν/μίου Αθηνών \(+2019\)](#)

Αργολική Αρχιερατική Βιβλιοθήκη Ιστορίας & Πολιτισμού

Ο αείμνηστος διδάσκαλός μου, ιστορικός Γεράσιμος Κονιδάρης, χρησιμοποίησε για τον Θεόκλητο Φαρμακίδη[1] ??? ???????????: «? ?????????? ??? ??????????»[2], ???????? ?? ?????? ??? ?????????? ??? ?????????? ?????????, ??? ?????????????? ?? ?????? ??? ?????????? ??? ?????????? ????. ?? ?????????? ?????????? ?????????? ??? ?????????????? ??? ?????????? ?? ?????????? ? ??? ?????????? ??? ??? ???? ?????????? ? ?????????? ?????????? ???, ??? ?????? ??? ?????? ?????????? ?????????????? ?????????? ?????????????? (1923-1938) ?????????????? ??? ?????????????? ??? ?????? ?????????? ???.[3]

Αγγλική Αρχαική Βιβλιοθήκη Ιστορίας & Πολιτισμού

1. Ο Θεόκλητος Φαρμακίδης υπήρξε ο «πολιτικός Θεολόγος» του ΙΘ΄ αιώνα με τη σημερινή νοηματοδότηση του όρου. Ενσάρκωνε στην εποχή του τον τύπο του εκκλησιαστικού άνδρα, που είχε ήδη διαμορφωθεί στον κοσμογονικό για την ιστορική πορεία της Εκκλησίας μας Δ΄ αιώνα στο πρόσωπο του πατέρα της Εκκλησιαστικής ιστορίας Ευσεβίου Καισαρείας.[4] «...»[5] και «υπερίσχυσε το αίσθημά του προς την πατρίδα καθήκοντος».[6] «...»[7] Έμεινε δηλαδή χωρίς εσωτερικό σύνδεσμο με την παράδοση της Εκκλησίας του και, αν θέλαμε κάποιο παραλληλισμό, η είσοδός του στην ιεροσύνη (18 ετών διάκονος) έχει σε μεγάλο βαθμό αντιστοιχία με εκείνη του Θεόφιλου Καΐρη».[8]

Τα σωζόμενα χειρόγραφα του Φαρμακίδη[9] «...»[10] «...»[11] «...»[12] «...»[13]

Η ομαδική επίθεση, που δέχθηκε ο γνωστός «Αντίτομός» του[11] και κυρίως τα εναντίον του δημοσιεύματα του Γεωργίου Μαυροκορδάτου,[12] «...»[13]

2. Ο Φαρμακίδης είχε κατηγορηθεί απροκάλυπτα από αντίπαλους του, ότι με τον «Αντίτομό» του «θραύει και συνθλά τον θεμέλιον λίθον της Μ. Ιδέας». Η αντιτιθέμενη στο Φαρμακίδη πλευρά διακήρυττε, ότι ο «Συνοδικός Τόμος» του 1850 «ήνωσε το Έθνος μετά του Γένους», δηλαδή «τους ελεύθερους Έλληνας μετά των υπό την οθωμανικήν δεσποτείαν ορθόδοξων χριστιανικών εθνών». Ιδεολογικό έρεισμα της θέσεως αυτής ήταν η ευρεία ρωμαϊκή-βυζαντινή αντίληψη για το Γένος η Ιδέα δηλαδή του οικουμενικού εθνισμού, με τον ορθόδοξο υπερεθνικό-υπερφυλετικό της χαρακτήρα. Αυτό φαίνεται και όταν ο Φαρμακίδης τεκμηριώνει την άρνησή του στην εναντίον του κατηγορία, ότι, δολοφονεί τη Μ. Ιδέα. Ερωτά: «Τι δε έστιν η Μ. Ιδέα;». Και απαντά: «Η από της δουλείας απελευθέρωσις όλων των υπό τον Οθωμανικόν ζυγόν Ελλήνων, μάλλον δε η απελευθέρωσις όλων των

Πανσλαβισμός. Είναι ενδιαφέρον, ότι στο σημείο αυτό ο Φαρμακίδης συναντάται - και φραστικά ακόμη- με τον Φλαμιάτο.[17] ??? ?? ??? ?????? ??? «????????» ??? ??? ??????????. ?????????? ??? ?????? ?? ?????? ?? ?????????? ??? «?????????». ? ?????????, ?? ??? ??? ?????????? ?????????? ?????????, ?????? ?? ?????????? ??? ?????????? ??? ?????????? ?????????? ??? ??????. ? ?????????? ??? ??????. ? ?????????? ?????????? ?????????? ?????????? ??? ?????? ?????? ? ?????????????? ?????????? ??? ?? ??????????. ?????? ?? ?????????? ??? ?????????? ?????????? ??? ?? ?????????? ?????? ? ?????????? ?????? (1054)[17?]<.

3. Στο χειρόγραφο του Φαρμακίδη έχουμε μια εκτενή και σαφή στο θέμα του Πανσλαβισμού αναφορά. Ο Φαρμακίδης μιλεί για «σλαβική» και για «πανσλαβιστική ιδέα» και καθορίζει χρονικά τη διαμόρφωσή της στο τέλος του ρωσοτουρκικού πολέμου, σύγχρονα με τη συνθήκη της Αδριανουπόλεως (1829) και την ρύση του Ελληνικού Κράτους (1828)[18]. ??? ?????????? ?? ??? ?????????????? ??????????.

«Μόλις ανηγέρθη Ελληνικόν Βασίλειον και ευθύς εγεννήθη άλλη ιδέα και αυτή είναι όλως αντίθετος και αντιπολέμιος τη παρ' ημίν λεγομένη Μεγάλη Ιδέα, και εις την πραγματοποίησιν αυτής γίνεται αδιαλείπτως μεγίστη ενέργεια. Και τις η μείζων αυτή ιδέα; Η ιδέα του Πανσλαβισμού. Ο σλαβισμός υποβλέπων και φθονών τον Ελληνισμόν, ωπλίσθη ευθύς εις τελείαν αυτού καταστροφήν, όχι εις κώλυσιν των προόδων αυτού». Είναι δε Πανσλαβισμός κατά τον Φαρμακίδη, «ένωσις όλων των πολυπληθών σλαβικών εθνών υπό εν και το αυτό σκήπτρον». Πρόκειται, συνεπώς για καθαρή αντιποίηση της ρωμαϊκής ιδέας, που εγκυμονεί κινδύνους και για τον ίδιο τον «ευρωπαϊσμό», του οποίου φορέας ως πιστός μαθητής του Κοραή, ήταν ο Φαρμακίδης:»... αν ποτέ η ιδέα αυτή γενή πράγμα, τρέχει μέγιστον κίνδυνον αυτός ο ευρωπαϊσμός». Πανσλαβισμός η σλαβισμός Ρωσισμός, Ελληνισμός η Πανελληνισμός Ευρωπαϊσμός είναι μερικά από τα ιδεολογήματα της περιρρέουσας πολιτικής ατμόσφαιρας της εποχής και θα ακολουθήσουν φυσικά και άλλα.[19]

Η απολογία του Φαρμακίδη για την αντισλαβική πολιτική του, που τον οδήγησε άλλωστε στην απόρριψη του Συνοδικού Τόμου,[20] διατυπώνεται με τον ακόλουθο τρόπο: «Δεν είμεθα, λοιπόν, ημείς οι θραύοντες και συνθλώντες, η θραύσαντες και συνθλάσαντες, τον θεμέλιον λίθον της Μεγάλης Ιδέας. Τον θεμέλιον λίθον της λεγομένης Μεγάλης Ελληνικής Ιδέας θραύει και συνθλά η πραγματικώς υπάρχουσα μεγίστη του Πανσλαβισμού Ιδέα και αυτή δεν είναι Ιδέα, αλλά πράγμα, και όχι μόνον την Μεγάλην Ελληνικήν Ιδέαν δεν αφήνει να προκόψη εις την Θράκην, εις την Βουλγαρίαν, εις την Δακίαν, εις την Σερβίαν, εις την Μακεδονίαν, αλλ' απειλεί όλεθρον και αυτή τη Ελλάδι. Γράψαντες δε κατά του διαβόητου συνοδικού τόμου, σκοπόν είχομεν ταύτης την σωτηρίαν και χαίρομεν, ότι επετύχομεν του σκοπού και ταύτην την φοράν».

Είναι όμως γεγονός ότι ο συνεπής αντισλαβισμός του τον οδήγησε και σε έμπρακτη απόρριψη της ρωμαϊκής Μ. Ιδέας. Στα 1854 αντιτάχθηκε στην ανάμειξη της Ελλάδας στον Κριμαϊκό πόλεμο υπέρ της Ρωσίας ταχθείς υπέρ της

ουδετερότητας. Η συνέπεια ήταν να χαρακτηριστεί δειλός και φιλότουρκος στην ουσία όμως αποδεικνυόμενος πιστός ακόλουθος της αγγλικής πολιτικής.

Ο Φαρμακίδης διακρίνει περαιτέρω, δύο επίπεδα στη Σλαβική ιδεολογία:

α) Ένωση «εις μέγα σλαβικόν έθνος των υπό τα άλλα έθνη τελούντων σλαβικών εθνών» και β) ένωση «των εν τη οθωμανική επικράτεια σλαβικών εθνών». Το δεύτερο, ως ευκολότερο, «προπαρασκευάζεται και η προπαρασκευή αυτή ενεργείται, αφ' ής ημέρας υπεγράφη του Ελληνικού Βασιλείου η ανέγερσις». Είναι ενήμερος, μάλιστα, για την ύπαρξη Εταιρείας του Πανσλαβισμού στην Οθωμανική επικράτεια, που είναι εις όλους γνωστή, γιατί «ενεργεί ασυστόλως».

«Ορμητήριο δε της Εταιρείας του Πανσλαβισμού είναι, κατ' αυτόν, το κατ' αντίφρασιν άγιον λεγόμενον όρος. Εκεί υπάρχει καθιδρυμένον το σχολείον των αποστόλων του Πανσλαβισμού και ούτοι δεν είναι μόνον Σλάβοι, αλλά και Έλληνες το Γένος. Το αργύριον και το χρυσίον τι δεν κατορθώνουσι; Και δεν είναι απόστολοι μόνον λαϊκοί, αλλά και κληρικοί, και πολλώ περισσότερα εκ του λεγομένου αγγελικού, ήτοι του μοναχικού τάγματος διότι οι άγγελοι ούτοι έχουσι προ παντός άλλου την επιτηδειότητα και ικανότητα εις το μεταβάλλεσθαι κατά τους πολύποδας». Δεν μπορούμε να κρίνουμε εδώ, πως βλέπει τον μοναχισμό ο

μοναχός -τυπικά- Φαρμακίδης. Υπενθυμίζουμε μόνο όσα περιέχει η «Έκθεσις της Επταμελούς Επιτροπείας του 1833», που ήταν δικό του έργο, για το θέμα.[21]
????????? ???? ? ??????? «?????? ???? ?????????» ??? ??' ??? ???? ???? «??????? ??? ?????????? ?????????» . ? ??????? ?? ???? ??????????? ????' ????? ????????????? ?????????? ??????????: «?????? ??????? ???? ???? ??????? ??????? ?' ??? ??? ?????? ??? ????????? ???? ????????? ???? ???? ??????? ??????????. ??????? ????????? ??????? ?? ?????? ?????????? ??????????». [22]

Αυτά γράφονται μετά το 1852 και δείχνουν αφ' ενός μεν, ότι ο Φαρμακίδης γνωρίζει καλά το προχωρημένο στάδιο της πανσλαβιστικής προπαγάνδας ως ανθελληνικής εκστρατείας.[23]Επισημαίνονται στην συνέχεια δόλιες ενέργειες των πανσλαβιστών για την εξαγορά των ανυπόπτων Ελλήνων και οι προσπάθειες που καταβάλλονται για την ηθική αλλοίωσή τους[24] ??? ?? ?????? ?? ??????? ???. [25]

Τα ανθελληνικά σχέδια του πανσλαβισμού εστιάζονται περαιτέρω κατά του Φαρμακίδη στην απειλή της ίδιας της υποστάσεως του Ελληνικού Κράτους, διότι το «θεωρεί εμπόδιον εις την επιτυχίαν του μεγάλου αυτού σκοπού».[26]

Στο σλαβικό δάκτυλο αποδίδει ο Φαρμακίδης τον συνοδικό τόμο (1850), Τα «φλαμιατικά» και τα «χριστοφορικά» (1852).[27] ??????? ?? ???? ?????? ?????? (????) ?? ?????? ?????: «????? ??????? ??? ??? ?????? ??? ??? ?????????? ?? ?????????? ??? ?? ????????? ???? ?????? ?????????? ?????????? ?????????? ??????? ???? ??????? ??????????; ?? ??? ?????????????? ?????????? ?????? ?????? ??????? ???? ???? ?????? ??????????». ? ?????????? ?????? ??? ?????????? ?????????? ?????? ??????????????????. ????? ??????, ??? ?? ?????????????? ? ?????????? ??? ?????????? ??? ?????????? [28]

4. Είναι πολύ ενδιαφέρον για την διαπίστωση της ρευστότητας των πραγμάτων, ότι στην τοποθέτησή του αυτή απέναντι στον Πανσλαβισμό συναντάται ο Φαρμακίδης με μια άλλη μεγάλη μορφή του πολιτικού μας κόσμου τον ΙΘ' αιώνα, τον επίσης «πολιτικό θεολόγο», κεφαλونίτη πολιτευτή Γεώργιο Τυπάλδο-Ιακωβάτο, [29] ?? ?? ???????, ??? ? ?????????? ?????? ?????? ?? ???? ?????????? ??? ?????????????, ????? ??? ?????, ?? ??????? ?????????, ????? ??? ????????? ?????????????.

στήριγμα του Ελληνισμού, όπως πράγματι συνέβη κυρίως μετά το βουλγαρικό σχίσμα. Ο Ιακωβάτος, αντίθετα, με τη ρωμαϊκή συνείδησή του, αυτό το δεχόταν ανεπιφύλακτα και γι' αυτό διεκήρυσσε στη Βουλή το 1864, ότι «εάν θεωρήσωμεν κέντρον αυτό (δηλ. το Οικουμενικό Πατριαρχείο), έχομεν την πρωτοκαθεδρίαν εις όλην την Ανατολήν».[33]

Σημειώσεις:

1. Η βιβλιογραφία για τον Θεόκλητο Φαρμακίδη είναι πλούσια, διότι συνδέεται άμεσα με το Ελλαδικό Αυτοκέφαλο (1833, 1850) και την διαμόρφωση των σχέσεων Εκκλησίας-Πολιτείας στο Ελληνικό Κράτος. Αναφέρουμε εδώ ενδεικτικά την μονογραφία του Κωνσταντίνου Ι. Παπακωνσταντίνου, Ο Θεόκλητος Φαρμακίδης Διδάσκαλος του Γένους Λάρισα 2002 (με την βασική βιβλιογραφία), παρά την έκδηλη «συμπάθεια» στον βιογραφούμενο και την εξ αυτής μονομέρεια του. Παλαιότερες βασικές μελέτες: Χρ. Α. Παπαδοπούλου, Ιστορία της Εκκλησίας της Ελλάδος τ. Α', Αθήναι 1920, σ. 55 έ. Δημ. Σ. Μπαλάνου, Θεόκλητος Φαρμακίδης (1784-1860), Εν Αθήναις 1833. Βλ. και άρθρο του Ν. Τζιράκη στη Ο.Η.Ε. 11 (1967), στ. 999-1004. Ανέκδοτη παραμένει η πρόσφατη μελέτη του Νικ. Κουλουγλιώτη, Η διαμάχη Θεοκλήτου Φαρμακίδη-Κωνσταντίνου Οικονόμου και η διαμόρφωση του

παιδευτικού ιδεώδους του Νεωτέρου Ελληνισμού (διδ. Διατριβή), Ρώμη 1983, π. Γεωργίου Δ. Μεταλληνου, Ελλαδικού Αυτοκέφαλου Παραλειπόμενα, Αθήνα 19892.

2. Γερασίμου Ι. Κονιδάρη, Εκκλησιαστική Ιστορία της Ελλάδος τ. Β', Αθήνα 19702, σ.247. Την φιλοπατρία του εξαίρει και ο Καθηγητής της Ιεράς Θεολογικής Σχολής της Χάλκης και Μητροπολίτης Μηθύμνης Νικηφόρος Γλυκός (1819-1896) αναφερόμενος στην «άκραν φιλοπατρίαν του» (Βιογραφία και Ημερολόγιον, Αθήναι 1907, σ. 60).

3. Η μελέτη μας αυτή στηρίζεται ουσιαστικά σε παλαιότερη αναφορά μας στον Θ. Φαρμακίδη, που παρουσιάζεται εδώ ανανεωμένη.

4. Βλ. Wilhelm Schneemelcher, Athanasius von Alexandrich als Theologe und als Kirchenpolitiker, στον τόμο: Gesammelte Aufsätze, Thessaloniki 1974, σ. 274-79. Του ίδιου, Das Konstantinische Zeitalter. Kritisch - historische Bemerkungen zu einem modernen Schlagwort, στην «Κληρονομιά», τ. 6(1974), σ.37-60.

5. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, Ιστορία, οπ. π., σ. 442.

6. Στο ίδιο, σ. 377.

7. Κωνσταντίνου Οικονόμου, Τα σωζόμενα Εκκλησιαστικά συγγράμματα..., έκδοση Σοφ. Κ. Οικονόμου, τ. Γ', Αθήναι 1866, σ. 56.

8. Βλ. π. Γ.Δ.Μεταλληνού, Θύμα η Θύτης; Ερμηνευτική προσέγγιση του «Καϊρείου δράματος», στον τόμο (του ίδιου) Παράδοση και αλλοτρίωση, Αθήνα 1986, σ. 346.

9. Για το Αρχείο του Θ. Φαρμακίδου, που σώζεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη Αθηνών, βλ. Σ.Δ. Μπαλάνου, Ανέκδοτα έργα Θεοκλήτου Φαρμακίδου, Πρακτικά Ακαδημίας Αθηνών, τ.18 (1943), σ. 226-238.

10. Βλ. λ.χ. Δ.Σ.Μπαλάνου, Περικοπαί εξ ανεκδότων επιστολών του Θ. Φαρμακίδου, αναφερόμενοι εις πολιτικά γεγονότα των ετών 1826-1834, στα Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών, τ. 1933, σ. 106 ε.

11. Βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, μν.έργ., σ. 386 ε. Πρβλ. π. Γ.Δ.Μεταλληνού, Ελλαδικού Αυτοκεφάλου Παραλειπόμενα, οπ. π., σ. 268 ε.

12. Βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, οπ. π., σ. 384, σημ. και αναλυτικότερα: Γ. Δ. Μεταλληνου,

Ελλαδικού Αυτοκεφάλου Παραλειπόμενα, σ. 269.

13. Χρ. Παπαδοπούλου, οπ. π., σ. 376 ε. Το περιεχόμενο του φακέλου 15 βλ. ατού Δ.Σ. Μπαλάνου, Ανέκδοτα έργα, οπ. π., σ. 237. Τα φύλλα είναι λυτά και χωρίς αρίθμηση.

14. Βλ. σχετικά με τα πολιτεύματα αυτά στου Απ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα-Πηγαί της Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασεως τ. Α', Αθήναι 1966, σ. 283,309 ε.

15. Για τις μεταβολές αυτές βλ. στου ΑΙ. Papaderos, Metakenosis. Griechelands kulturelle Herausforderung durch die Aufklarung in der Sicht des Korais und des Oikonomos, Meisenheim am Glam 19702 σ. 61 ε. Πρβλ. σχετικές αναφορές του Κ.Θ. Δημαρά στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους (Εκδοτικής Αθηνών), τ. ΣΑ' (1975), σ. 348 ε.

16. Βλ. Χαρ. Κοριζή, Η πολιτική ζωή εις την Ελλάδα (1821-1910), Αθήναι 1974, σ. 55 ε.

17. Βλ. το έργο του «Φωνή ορθόδοξος και σπουδαία εις ανακάλυψιν της κατά των ορθοδόξων επιβουλής...», εν Αθήναις 1849. Πρβλ. π. Γ.Δ. Μεταλληνου, Δύο Κεφαλήνες αγωνισταί αντιμετώποι (Κ. Φλαμιάτος και Κ. Τυπάλδος), Λευκωσία 1980, σ. 4 ε.

17α. π. Γ. Α. Μεταλληνου, Η διάστασις Ενωτικών-Ανθενωτικών και οι συνέπειές της δια το Γένος μας Αθήνα 2009.

18. Για τον Πανσλαβισμό και τα σχέδια του βλ. Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τ. ΙΓ' (1977), σ. 299 ε. Μ. Θ. Λάσκαρη, Το Ανατολικόν Ζήτημα (1800-1923), Θεσσαλονίκη 1978 (= 1948), σ. 228 ε. Γ. Ι. Κονιδάρη, Η άρσις του βουλγαρικού σχίσματος εν τω πλαισίω της καθολικής Ορθοδοξίας του Ελληνισμού, εκδ. Γ', Αθήναι 1971, σ. 30 ε. Γ. Αλεξιάδου, Ο Πανσλαβισμός Αθήναι 1980. Ευρύτερο χαρακτήρα έχει η μελέτη Ιω. Ν. Μοσχοπούλου, Πανσλαβισμός και Ελληνισμός Α' και Β', Αθήναι 1978.

19. Βλ. (Κ. Δοσίου) Ελληνισμός η Ρωσσιμός Αθήναι 1854. Βλαχισμός (1854), νοτιοσλαβισμός (1862), πανρωμουνισμός (1870), πανμωμεθανισμός-παλλατινισμός-πανισλαμισμός (1878), παγγραικισμός πανελληνισμός (1860), νεοελληνισμός (1875) κ.λπ. (Βλ. Ιστορία Ελληνικού Έθνους (εκδοτικής Αθηνών), τ. ΙΓ' σ. 484). Ο όρος Πανσλαβισμός πιστευόταν, ότι μαρτυρείται το έτος 1855. Βλέπουμε όμως, ότι προηγήθηκε στη χρήση του ο Φαρμακίδης (1852).

20. Στην πολεμική του εναντίον του Πατριαρχικού Τόμου του 1850 (Ο Συνοδικός Τόμος η περί Αληθείας Εν Αθήναις 1852, σ. 591) τον χαρακτηρίζει «ταμείον επιβουλής εκ μέρους επιβούλου πολιτικής ήτις ηθέλησε να φθάση δια της Συνόδου της εν Κωνσταντινουπόλει Εκκλησίας εις ον από πολλού ήδη προέθετο εαυτή ολέθριον κατά της Ελλάδος σκοπόν», δηλ. της Ρωσίας. Βέβαια οι αντίπαλοί

του, όπως π.χ. ο Γ. Μαυροκορδάτος (Περί της Εκκλησίας της Ελλάδος φυλλάδιον τρίτον, Εν Αθήναις 1852, σ. 190), απαντούσαν: «Καγώ τοίνυν, Θεόκλητε, εν ονόματι της πατρίδος λέγω σοι, ότι η πατρίς τας τρεις Μεγάλας Δυνάμεις προστάτιδας και ευεργέτιδας αυτής ανέγραψεν' εν δ' αυταίς καταλέγεται επ' αισίοις και η ορθόδοξος και ομόδοξος Ρωσσία, και κρώζε συ όσα ον θέλης». Ο εθνικός διχασμός έχει ήδη αρχίσει, για να κορυφωθεί στο 1916.

21. Βλ. Θεοκλ. Α.Στράγκα, Αρχιμ., Εκκλησίας Ελλάδος Ιστορία εκ πηγών αψευδών (1817-1967), τ. Α', Αθήναι 1969, σ. 24 ε. Πρβλ. Χρ. Παπαδοπούλου, Ιστορία..., σ. 82 ε.

Για τη σχέση Ρωσίας και Αγίου Όρους ήδη από τη συνθήκη της Αδριανουπόλεως (6-6-1829) βλ. στου Σταύρου Ι. Παπαδάτου, Η πολιτειακή θέση του Αγίου Όρους, Εν Αθήναις 1965, σ. 34, 59. Πρβλ. και την ευρύτερου ενδιαφέροντος μελέτη του Κ. Κ. Παπουλίδη, Ρωσικό ενδιαφέρον για την Εκκλησία της Ελλάδος την εποχή του Όθωνα, στη «Θεολογία», τ. 57 (1986), σ. 764-776. Επίσης του ίδιου, Το Ρωσικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Κωνσταντινουπόλεως (1894-1924), Θεσσαλονίκη 1984.

22. «Εξορίζεται η ελληνική γλώσσα εκ των κατά την Θράκην, Βουλγαρίαν, Μακεδονίαν, Βοσνίαν, Ιλλυρίαν και όλους τους παρά σλαβικών εθνών εν Τουρκία κατοικημένους τόπους εκκλησιών, ουδ' ανέχεται πλέον αυτή, και μόνη η σλαβική συνιστάται. Όπου και των τόπων τούτων υπήρχεν ελληνικόν σχολείον, κατηργήθη, όπου έτι υπάρχει τοιούτον, επιβουλεύεται και διαβάλλεται, και όπου έμελλε να συσταθή, ημποδίσθη. Ανεγείρονται δε πανταχού σλαβικά σχολεία και όπου αι κοινότητες δεν εξαρκούσιν εις διατήρησιν αυτών, διατηρούνται ταύτα δαπάνη της Εταιρείας. Οι Έλληνες διδάσκαλοι πανταχού διαβάλλονται και διασύρονται ως ασεβείς και πανταχού μίσος άσπονδον εμπνέεται κατά Ελλήνων και Ελλάδος. Βιβλία σλαβικά εκτός της Οθωμανικής Επικρατείας συνταττόμενα και εκδιδόμενα, αδιακόπως εισάγονται εις την Τουρκίαν, και πανταχού αυτής διανέμονται δωρεάν και αυτά μόνα αναγινώσκονται και εν τοις σχολείοις και εν ταις οικίαις. Και πως περιγράφονται και εν αυταίς ταις κατηχήσεσι και εν αυτοίς τοις αλφαβηταρίοις οι Έλληνες; Ως αλλόφυλοι, ως μηδέν κοινόν προς τους Σλάβους έχοντες. Και ον οι συντίπτοντες τα βιβλία ταύτα ήξευρον, ότι επιστεύοντο, ήθελον περιγράψει εν αυτοίς τους Έλληνας ως αιρετικούς ον όχι και ως εθνικούς ίνα εμπνεύσωσιν έτι μάλλον κατά αυτών μίσος εις τους Σλάβους».

23. Η σλαβική προπαγάνδα αναπτυσσόταν παράλληλα την εποχή αυτή, με την προπαγάνδα του «βουλγαρισμού» και του «συνιτισμού» εκ μέρους του Παπικού Κράτους. Βλ. π. Γ. Α.Μεταλληνού, Ρωμαΐϊκη ενότητα τον ΙΘ' αιώνα..., στο: Ελληνισμός Μετέωρος Αθήνα 1992, σ. 298-336. Του Ιδίου, Από την εθναρχική δράση Ιεραρχών της Ιεράς Θεολογικής Σχολής Χάλκης στον χαριστήριο Τόμο στον Μ. Αρχιεπίσκοπο Κύπρου κ. Χρυσόστομο Β' , Στο βήματα του Αποστόλου Βαρνάβα,

Λευκωσία 2008, σ. 429-448.

24. «Χρυσούφαντα ιερά άμφια και χρυσωμένα αργυρά σκεύη πέμπονται αδιακόπως δωρεάν και όχι μόνον εις τας Εκκλησίας των σλαβικών Κοινοτήτων, και ούτω σπείρεται και εν αυταίς ο σπόρος του σλαβισμού. Τα λαμπρά ταύτα δώρα γίνονται δεκτά και παρά των, Ελλήνων, διότι θεωρούνται αθώα και αδελφικής αγάπης δείγματα».

25. «...Και παντοία προσπάθεια γίνεται εις μετάπλασιν και αυτών των Ελλήνων εις σλάβους».

26. «Επιβουλεύει αδιακόπως και αυτής της ελευθέρας Ελλάδος την πολιτικήν ύπαρξιν και όχι μόνον επιθυμεί τον εκ νέου πολιτικόν αυτής θάνατον, αλλά και παντοίοις τρόποις συνεργεί εις επιτυχίαν του ολέθριου σκοπού τούτου. Διότι θεωρεί αυτήν εμπόδιον εις την επιτυχίαν του μεγάλου αυτού σκοπού. Ο σλαβισμός θέλει να εκταθή μέχρι Μεθώνης και δεν θέλει ησυχάσει ποτέ, εν όσω υπάρχει ελληνικόν βασίλειον...

Ο σλαβισμός δεν είδεν ευνοϊκώ όμματι την εις έθνος αυτόνομον και ανεξάρτητον απόφασιν της Ελλάδος και την εις βασίλειον ανέγερσιν αυτής και αν κατά προσποίησιν ενέδοικε και αυτός εις τούτο, πάντοτε όμως μηνοινά (= μηνιά) κατά φρένα και κατά θυμόν την απώλειαν αυτής».

27. Βλ. Χρ. Παπαδοπούλου, Ιστορία..., σ. 387 ε.

28. «Οδηγείται δε και διευθύνεται η Εταιρεία εκ Κωνσταντινουπόλεως. Εκεί ωδηγήθησαν και τα ευσεβή και ευσυνείδητα αυτής μέλη εις την κατασκευήν του ιερωτάτου προσκυνητού συνοδικού τόμου. Εκείθεν συχναί μεταβάσεις και σκέψεις (sic) εις το λεγόμενον Άγιον Όρος και εκείσε μετά βάσεις και επισκέψεις αιδεσίμων κληρικών εξ Αθηνών..».

29. Βλ. π. Γ. Δ. Μεταλληνού, Πολιτική και Θεολογία. Ιδεολογία και πολιτική πράξη του Ριζοσπάστη πολιτικού Γεωργίου Τυπάλδου-Ιακωβάτου (1813-1882), Κατερίνη 1990.

30. «Εν όλω τω πολιτικώ του βίω τον δεσποτισμόν απεστρέφετο... Ποσάκις προς ημάς έλεγεν, ότι δεσποτισμός και δουλεία κατ' ουδέν διαφέρουσιν» (Λόγος εκφωνηθείς υπό Μιχαήλ Π. Μπονάνου εις το λαϊκόν μνημόσυνον Γεωργίου Ιακωβάτου. Εν Κεφαλληνία 1884).

31. Βλ. Πολιτική και Θεολογία, οπ, π., σ. 227 ε.

32. «Εκ τίνος ρωσικού μοναστηρίου του λεγομένου Αγίου Όρους (βλ. «Διαμαρτύρησιν» Γ. Ιακωβάτου κατά της Βουλευτικής Εκλογής της 20-12-1881).

33. Πολιτική και Θεολογία, όπ. π., σ. 96.

Πηγή: Πρωτοπρ. Γεωργίου Δ. Μεταλληνού Ομοτ. Καθηγητού Πανεπιστημίου Αθηνών, Δήμος Νικαίας - Λάρισας, Πρακτικά - 1^η Επιστημονικό Συνέδριο Νίκαια - Λάρισας 24 & 25 Απριλίου 2010 «Η ζωή και η δράση του Θεοκλήτου Φαρμακίδη (1784 - 1860), Πνευματικός Πολιτιστικός Οργανισμός Δήμου Νικαίας - Λάρισας 2010.

<http://bit.ly/1aHzK2O>